

Indraszczyk, Arkadiusz

"Formacje zbrojne Obozu Narodowego na Południowym Podlasiu w latach 1939-1947", Wiesław Charczuk, Siedlce 2003 : [recenzja]

Szkice Podlaskie 12, 171-175

2004

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Wiesław Charczuk, *Formacje zbrojne Obozu Narodowego na Południowym Podlasiu w latach 1939-1947*, Instytut Historii Akademii Podlaskiej, Siedleckie Towarzystwo Naukowe, Siedlce 2003, ss. 292.

Recenzowana publikacja zapoczątkowała nową serię wydawniczą podjętą przez Akademię Podlaską w Siedlcach, poświęconą dziejom Podlasia. Szeroki komitet redakcyjny serii, w którym znajduje się aż siedemnastu naukowców, postawił przed sobą ambitne zadanie.

Jak napisał we wstępie prof. dr hab. Piotr Matusak, „Instytut Historii Akademii Podlaskiej objął swymi badaniami cały proces dziejowy Podlasia od najdawniejszych, a więc prehistorycznych czasów, do okresu III Rzeczypospolitej” (s. 5). Seria obejmująca zarówno monografie instytucji, organizacji społecznych, politycznych i zbrojnych jak również monografie miast została nazwana *Monografie Podlasia*.

Praca Wiesława Charczuka stanowi ich pierwszy tom. Prof. dr hab. P. Matusak we wstępie zapowiedział następne tomy serii: *Bataliony Chłopskie na Podlasiu 1939-1944* dr Franciszka Doroszuka i *Związek Walki Zbrojnej Armia Krajowa na Podlasiu 1939-1944* mgr Anny Charczuk.

Praca Wiesława Charczuka składa się z wspomnianego już wstępu pióra prof. dr hab. Piotra Matusaka, wyjaśniającego motywy i założenia serii *Monografie Podlaskie*, tekstu *Od autora*, sześciu rozdziałów, zakończenia i bibliografii. W takim układzie należy zaznaczyć nieco niefortunny układ wstępu i tekstu *Od autora*. Wydaje się bowiem, że słowa wyjaśniające założenia serii powinny być zamieszczone w części zatytułowanej *Od wydawcy* lub podobnie, natomiast założenia pracy, czyli to co zostało wyłożone w części zatytułowanej *Od autora*, powinno znajdować się we wstępie. Różnica w zasadzie semantyczna, ale wprowadzająca uszczerbek, do pożytecznej i dobrej pracy.

Prace badawcze nad problematyką obozu narodowego w latach drugiej wojny światowej i w pierwszych latach powojennych, stanowią bardzo ważny wkład w poznanie najnowszych dziejów Polski. Tym ważniejszy, że przez blisko pół wieku w komunistycznej propagandzie utkany został jednoznacznie negatywny wizerunek narodowców jako bandytów, rozbójników, wrogów Polski i Polaków, którzy nie prowadzili działalności patriotycznej a chcieli wyłącznie zagarnąć Polskę dla siebie.

Jak napisał autor „Stosunek obywatela do dorobku ideowego partii bądź ruchu politycznego może być różny, lecz nie może on otrzymywać materiału wycinkowego lub nieprawdziwego, gdyż prowadzi to do deformacji procesu historycznego” (s. 7). Słowa te bardzo dobrze oddają problemy interpretacji procesów historycznych i zachowań ludzkich. Niepełne dane, często podawane w specjalnie sporządzanych zestawieniach, powo-

dują, iż czytelnik nie zdając sobie z tego sprawy dokonuje błędnej oceny przeszłości i działalności ocenianych partii, ruchów, osób. Jest to szczególnie widoczne w przypadku problematyki działalności obozu narodowego. Obóz ten nie zawsze szedł zgodnie z polityką Rządu RP w Londynie i centralnymi władzami Polskiego Państwa Podziemnego. Różniło je przede wszystkim podejście do stosunków z ZSRR, zachowania się wobec Armii Czerwonej itp. Narodowcy, zdeklarowani antykomuniści, przeciwnicy Rosji czy to w wydaniu carskim czy to komunistycznym, widzieli w ZSRR co najmniej równe, jeśli nie większe zagrożenie dla Polski niż w III Rzeszy, szczególnie po załamaniu się ofensywy niemieckiej w latach 1942-1943 i rozpoczęciu powolnego, acz zwycięskiego marszu Armii Czerwonej na zachód. Według nurtu narodowego było to życiowym zagrożeniem dla bytu Polski niepodległej. Stąd też, w początkach 1944 r. dokonali oni przewartościowania hierarchii zagrożenia ze strony Niemiec i ZSRR. Uważali, że wszelkie w zaistniałej sytuacji akcje powstańcze, skierowane przeciwko Niemcom, wspierają drugiego wroga Polski – Rosję Sowiecką. Było to pryncypialne założenie części nurtu narodowego i stąd też wzięta się niechęć i opozycja wobec koncepcji powstań lokalnych opracowanych przez sztab Związku Walki Zbrojnej-Armii Krajowej. Stąd też brały się próby sabotowania działalności niepodległościowej antyhitlerowskiej, a przede wszystkim wyniszczanie podziemia komunistycznego. Tak więc problematyka działalności obozu narodowego w latach II wojny światowej jest niezwykle złożona i trudna w interpretacji. Dlatego zaprezentowanie w sposób naukowy oblicza ruchu narodowego w latach 1939-1947 na Południowym Podlasiu stało się dla autora zasadniczym celem publikacji.

Należy tu zaznaczyć, że recenzowana praca jest zmniejszonym wydaniem książkowym dysertacji doktorskiej przedstawionej Radzie Naukowej Wojskowego Instytutu Historycznego Akademii Obrony Narodowej i obronionej w marcu 2001 r., a pozytywne recenzje wystawili jej prof. dr hab. Edward Pawłowski i prof. dr hab. Lech Wyszczelski.

Trzeba powiedzieć, że autor zrealizował zasadniczy cel pracy. Swoje rozważania rozpoczął do przedstawienia w pierwszym rozdziale „Geneza obozu narodowego na Południowym Podlasiu”, w czterech podrozdziałach geografii regionu, struktury społecznej i zawodowej Południowego Podlasia, stosunków społecznych oraz rozwoju ideologii i ruchu narodowego w tej części Polski w okresie II Rzeczypospolitej.

W rozdziale drugim „Południowe Podlasie pod okupacją hitlerowską”, w dwóch podrozdziałach autor skoncentrował się na przedstawieniu struktury administracyjnej niemieckich władz okupacyjnych oraz na stratach społeczeństwa podlaskiego w wyniku eksterminacyjnej polityki hitlerowskiej.

Rozdział trzeci „Ruch narodowy na Południowym Podlasiu w czasie II wojny światowej” poświęcony został omówieniu działalności poszczegól-

nych ugrupowań narodowych. I tak w podrozdziale pierwszym autor poddał analizie działalność Stronnictwa Narodowego, Organizacji Polskiej i Narodowej Organizacji Wojskowej. Podrozdział drugi poświęcony został powstaniu, strukturze, bazie społecznej i stosunkowi do AK Narodowych Sił Zbrojnych. W podrozdziale trzecim natomiast, autor przedstawił działalność wojskową NSZ omawiając wywiad i kontrwywiad, propagandę, szkolenie wojskowe i działalność zbrojną.

W kolejnym czwartym rozdziale „Endecko-oenerowskie podziemie zbrojne w okresie od lipca 1944 do sierpnia 1945 roku” autor przedstawił w pięciu podrozdziałach działalność NSZ w ostatnim okresie wojny, ich stosunek do powstań lokalnych ZWZ-AK, oraz działalność NSZ wobec administracji Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego, opór przed aparatem bezpieczeństwa publicznego i przeciwdziałanie realizacji reform społeczno-ustrojowych podjętych przez ówczesne polskie władze komunistyczne.

W rozdziale piątym „Działalność Narodowych Sił Zbrojnych w okresie od grudnia 1945 do listopada 1947” autor w sześciu podrozdziałach przedstawił zmianę w programie NSZ, ewolucję ideową obozu narodowego, działalność narodowców w pierwszych latach Polski Ludowej, ich stosunek do podziemia poakowskiego i WiN oraz zbrojne przeciwstawianie się wprowadzaniu nowego ustroju w Polsce.

Ostatni, szósty rozdział „Likwidacja narodowego podziemia zbrojnego w 1947 roku”, składający się z dwóch podrozdziałów, omawia proces likwidacji i zanikania NSZ na Południowym Podlasiu, z uwzględnieniem zmniejszania się bazy społecznej dla podziemia NSZ i przeprowadzenia akcji pacyfikacyjnych przez organa władz Polski Ludowej.

Tak ułożoną treść książki należy uznać za przejrzystą i w pełni oddającą zamierzenia autora postawione w wstępie.

Autor swe badania oparł na szerokiej bazie źródłowej. Wykorzystał archiwalia kilkunastu archiwów: Archiwum Akt Nowych, Centralnego Archiwum Wojskowego, Wojskowego Instytutu Historycznego, Archiwum Głównej Komisji Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytutu Pamięci Narodowej, Archiwum Sądu Wojewódzkiego w Warszawie, Archiwum Państwowego w Lublinie, Archiwum Urzędu Ochrony Państwa w Warszawie, Centralnego Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, Archiwum Sądu Wojewódzkiego w Łodzi, Archiwum Kurii Diecezjalnej w Siedlcach, Archiwum Sądu Wojewódzkiego w Siedlcach, Archiwum Państwowego w Siedlcach i Archiwum Związku Żołnierzy Narodowych Sił Zbrojnych w Siedlcach. Kwerenda przeprowadzona w wyżej wymienionych archiwach została przez autora uzupełniona dokumentami pochodzącymi z wielu publikacji źródłowych, relacjami ustnymi i pisem-

nymi wielu osób – żołnierzy NSZ, oraz prasą konspiracyjną okresu II wojny światowej, pamiętnikami i literaturą przedmiotu.

W tak dobranej bazie badawczej zasługują na uwagę szczególnie materiały proveniencji archiwów organów ochrony państwa, ministerstwa spraw wewnętrznych oraz Instytutu Pamięci Narodowej. Autor wykorzystał tu możliwość dotarcia do wielu źródeł, jak pojawiła się przed badaczami historii po transformacji ustrojowej w Polsce w 1989 r. i zniesieniu cenzury.

W sumie na podstawie zebranego przez autora materiału badawczego otrzymaliśmy zwięzłą monografię działalności formacji zbrojnych obozu narodowego na Południowym Podlasiu. Okres chronologiczny pracy wydaje się w pełni uzasadniony. Rok 1939 to czas utraty państwowości i początek okupacji kraju, natomiast rok 1947 to czas likwidacji narodowego podziemia zbrojnego na Południowym Podlasiu. Autor wychodząc od przedstawienia sytuacji polityczno-społecznej w dobie II Rzeczypospolitej nakreślił przyczyny, możliwości i okoliczności utworzenia się podziemia narodowego na Południowym Podlasiu. W następnych rozdziałach systematycznie i szczegółowo przedstawił działalność poszczególnych organizacji narodowych w okresie II wojny światowej i później pierwszych dwóch lat Polski wyzwolonej. Na szczególną uwagę zasługują tu ostatnie dwa rozdziały, które poruszają niezwykle trudną w ocenie problematykę podziemia antykomunistycznego, przez szereg Polaków utożsamianego z antypolskim, a przez ówczesne władze z faszystowskim i proniemieckim. Ocena tego podziemia wymaga poznania wielu wątków natury politycznej, społecznej, założeń programowych i koncepcji Polski jaką wytworzył ruch narodowy. Autor wszystkie te rzeczy podaje, tak że czytelnik może sam podjąć próbę interpretacji tej części najnowszych dziejów Polski.

Niezwykle ciekawa praca nie jest niestety wolna od pewnych braków. Uderza tu przede wszystkim brak dokładnych lub choćby szacunkowych porównań w liczebności i oddziaływaniu omawianych organizacji obozu narodowego z organizacjami innych nurtów politycznych – np. ludowców, socjalistów. Dzieje się tak zarówno jeśli chodzi o okres wprowadzający czyli II RP, jak również i czasy II wojny światowej i powojenne. Brak takich porównań uniemożliwia niestety poznanie faktycznego wpływu organizacji narodowych na życie i działalność omawianego terenu. Podobnie można by przeprowadzić porównanie działalności zbrojnej w walce z okupantem hitlerowskim. Zestawienia te niewątpliwie wpłynęłyby na ocenę wartości działalności podziemnej i wkład w walkę z hitlerowskim najeźdźcą.

Daje się również zauważyć brak odniesienia się autora do kwestii denuncjacji żołnierzy i działaczy polskiego podziemia przez żołnierzy lub działaczy NSZ. Autor poruszył jedynie problem denuncjacji komunistów i Rosjan. Natomiast z pracy nie wynika, czy na terenie Południowego Podlasia nie było wypadków „wsypywania” żołnierzy np. AK czy BCh, czy też

były to wypadki jednostkowe lub częstsze. Brak tego problemu w pracy W. Charczuka, w przekonaniu recenzenta, obniża wartość pracy, bowiem pozostawia pod znakiem zapytania dość istotne zarzuty kierowane pod adresem NSZ przez komunistów i władze PRL. Czytelnik nie znajduje w tej kwestii odpowiedzi, ani zaprzeczenia ani też potwierdzenia.

Trzeba także nadmienić, że praca nie jest wolna od literówek, które w przekonaniu recenzenta w równym stopniu obarczają tak autora jak i redakcję. W większości są to literówki mało znaczące, zgubiona litera, a zamiast a itp., które można złożyć na karb tzw. kruczków drukarskich. Pojawiły się jednak, co prawda nieliczne, literówki, które zmieniają sens wypowiedzi autora, np. z oddziału 100 osobowego zrobił się oddział 1000 osobowy (s. 276). Mimo, że w sumie błędów takich jest niewiele, to jednak obniżają one wartość pracy, w szczególności w przypadku obioru jej przez nieprofesjonalnych historyków, którzy mogą błędy takie przyjąć bezkrytycznie.

Pomimo jednak tych braków i drobnych niedopatrzeń praca zasługuje na dobrą ocenę i uwagę zarówno profesjonalnych historyków, jak i amatorów – miłośników najnowszych dziejów Polski. Mimo, iż poświęcona jest działalności formacji obozu narodowego na Południowym Podlasiu, to odbija się w niej całokształt działalności obozu narodowego w Polsce oraz jego zwalczania przez władze Polski Ludowej. Jak sam autor zaznaczył w zakończeniu „praca nie wyczerpuje problematyki związanej z działalnością obozu narodowego na Południowym Podlasiu” (s. 280). Związane to jest z problemami kwerendalnymi – dotarciem do źródeł, a także oczywiście z ich interpretacją.

Praca zasługuje na uwagę czytelnika jeszcze z jednego powodu, który autor oddał w następujących słowach: „Z historią konspiracji obozu narodowego wiążą się ściśle dramaty pojedynczych osób, a niejednokrotnie całych rodzin. Była to cena zderzenia idei obozu narodowego i komunizmu – dwóch skrajności w obrębie państwa o ograniczonej suwerenności przy jednoczesnym wsparciu potężnego czynnika zewnętrznego w postaci ZSRR. [...] praca poświęcona jest ludziom, którzy z wyboru, ofiarnie podjęli i przez lata prowadzili działalność niepodległościową, poświęcając dla niej wszystko co mieli najdroższego – własne życie. I za to należy im się dziś pamięć i szacunek” (s. 280). I o tym trzeba pamiętać oceniając działalność obozu narodowego. Oni także walczyli o wolną Polskę. Zasługa ta nie może być przypisywana wyłącznie akowcom czy ludowcom, lub innym nurtom politycznym. Wszystkie te ugrupowania w mniejszym lub większym stopniu podjęły działalność patriotyczną mającą na celu odrodzenie wolnej i sprawiedliwej ojczyzny. A że ich programy i drogi się rozchodziły lub schodziły, to jest zwykłą rzeczą w polityce, szczególnie w warunkach polskich.

Arkadiusz Indraszczyk
Instytut Nauk Społecznych Akademii Podlaskiej w Siedlcach